

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав: студент 4 курсу, групи 411
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Ладан Павло Павлович _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Грубляк Оксана Михайлівна _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2024 р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

АНОТАЦІЯ

Ладан П.П. Роль місцевих бюджетів у реалізації регіональної фінансової політики. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2024.

У кваліфікаційній роботі розкрито розкрито суть та функції місцевих бюджетів, зокрема, їх роль у здатності забезпечувати потреби територіальних громад. Проаналізовано тенденції формування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів України в період до початку війни та під час воєнного стану. Детально проаналізовано структуру та видаткової частин місцевих бюджетів та їх складові. Обґрунтовано можливі шляхи зміцнення фінансової незалежності та відновлення конкурентоспроможності регіонів в умовах воєнного стану.

Ключові слова: місцеві бюджети, дохідна частина бюджету, воєнний стан, територіальні громади, регіон, регіональна фінансова політика, регіональний розвиток.

ABSTRACT

Ladan P. The role of local budgets in the implementation of regional financial policy. Manuscript. Qualification work for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 – Finance, banking and insurance. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The qualification work reveals the essence and functions of local budgets, in particular, their role in the ability to meet the needs of territorial communities. The author analyzes the trends in the formation of the revenue and expenditure parts of local budgets of Ukraine in the period before the outbreak of war and during martial law. The structure and expenditures of local budgets and their components are analyzed in detail. Possible ways of strengthening financial independence and restoring the competitiveness of regions under martial law are substantiated.

Keywords: local budgets, budget revenues, martial law, territorial communities, region, regional financial policy, regional development.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ П.П. Ладан

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РОЛІ В РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ	8
1.1. Суть та види місцевих бюджетів.....	8
1.2. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіону	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА НАПРЯМІВ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	19
2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки.....	19
2.2. Аналіз регіональної фінансової політики у сфері видатків.....	25
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	32
3.1. Проблеми місцевих бюджетів у реалізації регіональної фінансової політики у нинішніх умовах	32
3.2. Перспективні зрушення регіонального розвитку в умовах воєнних викликів.....	37
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Питання місцевих бюджетів є особливо важливим на шляху євроінтеграції України. Підготовка місцевих бюджетів значною мірою залежить від точності, повноти та оптимального застосування положень фінансового регламенту. Крім того, місцеві бюджети стали більш стабільними та передбачуваними через зменшення кількості недофінансованих повноважень.

Економічний і соціальний розвиток будь-якої країни багато в чому залежить від розвитку її територій. Це в свою чергу потребує відповідного фінансового забезпечення, яке реалізується шляхом формування місцевих бюджетів. Зростання значення місцевих бюджетів у здійсненні соціально-економічного регулювання є вирішальним фактором подальшого розвитку країни.

Актуальність проблеми формування доходів міських бюджетів та використання їх коштів зростає в умовах фінансово-економічної кризи. Забезпечення стабільних та достатніх фінансових ресурсів для місцевого самоврядування є запорукою формування дієвої та ефективної місцевої влади. Крім того, побудова та розвиток ефективної національної економіки неможливі без фінансової самостійності місцевих бюджетів з їх численними складовими та врахуванням податкового потенціалу кожної території.

Теоретичним і практичним аспектам формування та використання місцевих бюджетів присвячено роботи вітчизняних учених, серед яких: С. Василик [8], О. Кириленко [14], І. Луніна [20], В. Опарін [23], К. Павлюк [24], О. Сунцова [32].

Метою кваліфікаційної роботи є наукове обґрунтування концептуальних засад удосконалення формування та використання коштів місцевих бюджетів та розробка методичних і практичних рекомендацій щодо спрямування коштів місцевих бюджетів на інноваційно-інвестиційний розвиток територій у контексті реалізації сучасної регіональної фінансової політики.

Завдання дослідження включають:

1. Аналіз структури та джерел доходів міських бюджетів.
2. Вивчення впливу воєнного стану на фінансову стабільність та функціонування місцевих бюджетів.
3. Визначення основних викликів та можливих шляхів зміцнення фінансової незалежності регіонів та відновлення їх конкурентоспроможності в умовах воєнного часу.

Об'єктом дослідження є економічні відносини щодо формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та забезпечення їх ефективного використання.

Предметом дослідження є взаємовідносини, що виникають у процесі управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів у рамках сучасної регіональної фінансової політики в Україні.

Методологічною основою роботи є різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження. Враховуючи складність обраної теми дослідження, спочатку використовується системний підхід і діалектичний пізнавальний метод. Це допомогло розкрити та проаналізувати складові ресурсного забезпечення розвитку місцевого самоврядування у їх взаємозв'язку, з акцентом на їх добросовісності. У дослідженні були використані різні методи для розв'язання низки завдань: аналітичний метод, логіко-семантичний метод, індукція і дедукція, історико-правовий аналіз, поєднані історичний і логічний підходи.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та інші нормативно-правові акти, звітність органів місцевого самоврядування та органів державного управління, наукові праці українських та зарубіжних вчених, аналітичні огляди, статистичні та аналітичні матеріали за напрямками досліджень, матеріали наукових журналів, інтернет-мережі, сайти місцевих рад та органів місцевого самоврядування.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 43 найменування. Повний обсяг роботи становить 54 сторінок, обсяг основної частини – 31 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РОЛІ В РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Суть та види місцевих бюджетів

Для з'ясування ролі місцевих бюджетів у бюджетній системі України необхідно визначити суть цього поняття. В економічній теорії визначено кілька понять бюджету. Крім того, існує близько півсотні похідних значень.

Бюджетний кодекс України, на відміну від положень Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», розмежовує поняття «місцевий бюджет» та «бюджет місцевого самоврядування».

Так, стаття 2 Бюджетного кодексу України визначає, що: «бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань» [2], в свою чергу: «місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування» [2].

У Конституції України вживається термін «місцеві бюджети», а саме, стаття 142 визначає, що: «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [1].

Також, відповідно до статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) - план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування» [3].

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України саме бюджети АРК, обласні та районні бюджети вважаються місцевими [2]. Економічний зміст поняття «бюджет» трактується Бюджетним кодексом України як: «...план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [2].

Економічна суть місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які являють собою фінансове забезпечення діяльності міських, сільських і сільських рад, і використання цих фінансових ресурсів для фінансування, утримання та розвитку соціальної інфраструктури, місцевого господарства.

Тобто муніципальні бюджети – це план формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Щодо трактування поняття «місцеві бюджети», то єдиної думки серед науковців немає.

На думку Василика О.Д.: «місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування» [8, 170]. Місцеві бюджети сприяють забезпеченню фінансової самодостатності розвитку державних територій та визначають ефективність впливу місцевих органів влади на розвиток економічного потенціалу своїх територій. За їх допомогою визначається ефективність фінансування інвестиційних проектів на місцевому рівні та ефективність функціонування місцевих органів влади.

На думку Павлюк К.В. у своїх дослідженнях стосовно формування та виконання місцевих бюджетів: «місцеві бюджети - це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань та функцій, покладених на органи місцевого самоврядування» [24].

Місцевий бюджет є основним інструментом, через який місцева влада впливає на місцеву діяльність і створює умови для економічного і соціального розвитку підвідомчої території.

Кириленко О.П. дає характеристику: «місцевому бюджету у трьох аспектах. По-перше, це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових ресурсів. По-друге, це план (кошторис) видатків і доходів відповідного місцевого органу влади чи самоврядування. По-третє, це економічна категорія» [14].

Сунцова О.О. визначає: «місцеві бюджети як сукупність розподільчих відносин, які виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади в процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства» [32].

Радіонов Ю.Д. зазначає, що: «місцевий бюджет - це бюджет адміністративно-територіальних одиниць, що управляються місцевими органами влади» [30, 43].

Сунцова О. О. надає твердження, що: «місцевим бюджетом виступає кошторис щорічних доходів і видатків місцевих органів влади, що визначається державним устроєм і відповідним адміністративним поділом» [32, с. 121].

Опарін В.М. визначає, що: «місцеві бюджети - бюджети адміністративно-територіальних одиниць, призначені для фінансового забезпечення закріплених і делегованих відповідним місцевим органам влади і самоврядування функцій» [23, 183].

Погляди Єфремова І.І. базуються на трактуванні місцевих бюджетів як: «економічної категорії, яка виражає сферу економічних відносин суспільства, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням централізованих грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади і призначені для соціально-економічного розвитку певних регіонів країни» [11].

Виходячи з цього, варто зазначити, що місцевий бюджет – це план формування грошових фондів фінансового забезпечення місцевих рад і використання цих фінансових ресурсів для забезпечення виконання завдань і функцій як повноважень, покладених на місцеве самоврядування.

Роль та значення місцевих бюджетів в економічній системі держави безпосередньо визначаються типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку.

Місцеві бюджети є складовою частиною бюджетної системи України. Місцевими бюджетами є бюджет АРК, обласні, міські, районні, бюджети територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад (рис. 1.1) [5].

Місцеві бюджети	Бюджети місцевого самоврядування
<ul style="list-style-type: none"> • обласні бюджети • районні бюджети 	<ul style="list-style-type: none"> • бюджет міста Києва • бюджет міської територіальної громади • бюджет селищної територіальної громади • бюджет сільської територіальної громади

Рис. 1.1. Структура і склад місцевих бюджетів (без місцевих бюджетів АРК та м.Севастополь)

Усі місцеві бюджети є незалежними, що забезпечується закріпленням відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями фінансування бюджетних коштів відповідно до законодавства України, а також правом відповідних місцевих рад самостійно приймати рішення та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

У складі бюджетних правовідносин місцеві бюджети як категорія мають ті ж ознаки, що притаманні фінансам у цілому, але водночас мають і свої

особливості, що відрізняють їх від інших сфер і зв'язків фінансових відносин. Ці функції включають наступне:

- бюджет – це економічна форма перерозподільних відносин, пов'язаних із відокремленням частини ВВП, що перебуває у розпорядженні держави, та її використанням на суспільні потреби;

- за допомогою бюджету ВВП (національне багатство) розподіляється між основними сферами суспільного виробництва (промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво тощо), усередині галузей народного господарства, між сферами суспільної діяльності (виробничі та невиробничі сфери економіки), регіони країни та території.

Економічна суть муніципальних бюджетів виявляється в їх призначенні. Вони виконують такі функції:

- регулятивна (місцеві бюджети є ефективним інструментом впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічні процеси в регіонах);

- перерозподільча (формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, що становлять матеріальну основу діяльності муніципальних утворень, відбувається через місцеві бюджети);

- соціальна (місцеві бюджети є основою забезпечення соціальних гарантій населення, встановлених Конституцією України);

- контролююча (контроль за надходженням і використанням коштів від підприємств, організацій підпорядкованих муніципальним утворенням);

- стимулююча (через систему бюджетного регулювання стимулюється економічна діяльність для усунення відмінностей у соціально-економічному розвитку регіонів України з різним економічним потенціалом).

На цьому фоні можна виділити наступні чинники формування місцевих бюджетів та їх використання:

- соціальні, у тому числі фінансові ресурси на освіту, охорону здоров'я, соціально-культурну діяльність, соціальний захист населення, а також розмір суспільного фонду споживання; розмір і розмір заробітної плати різних категорій працівників; розмір споживчого кошика; оборот державної та комерційної

торгівлі; мережа дошкільних, шкільних і професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів тощо;

– економічні, що стосуються макроекономічних процесів у сфері суспільного виробництва. До них належать: валовий внутрішній продукт, економічне зростання (зниження) виробництва, інфляція, безробіття;

– політичні, пов'язані з підтриманням внутрішнього правопорядку, управлінням регіоном.

На тлі цього основним завданням місцевих бюджетів є забезпечення нормального функціонування та фінансування соціально-економічних процесів і розвитку територій в умовах трансформації економіки України.

1.2. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіону

У сучасному світі, де економічна конкуренція стає ключовим фактором розвитку регіонів і країни в цілому, питання фінансової незалежності та конкурентоспроможності територій стають все більш актуальними.

У цьому контексті місцеві бюджети є важливою ланкою, що визначає фінансову стабільність і розвиток окремих регіонів і місцевих органів влади.

Вивчення проблеми формування місцевих бюджетів та пошуку шляхів удосконалення фінансового менеджменту на місцевому рівні дає змогу визначити ключові аспекти та інструменти, які сприяють забезпеченню фінансової незалежності та конкурентоспроможності територій у сучасних умовах.

Для України досягнення фінансової незалежності та підвищення конкурентоспроможності територій зводиться до двох ключових аспектів.

Перший із них – реформа децентралізації, яка значно розширила повноваження та відповідальність органів місцевого самоврядування щодо соціально-економічного розвитку їх територій.

Другий аспект – виняткові умови, створені війною, розпочатою сусідньою країною-агресором.

Реформа децентралізації змінила спосіб взаємодії центральної та місцевої влади у фінансовій сфері. Зміцнення фінансової незалежності місцевих громад та їх здатності до самостійного розвитку є важливими чинниками формування регіональної фінансової політики.

Одним із найважливіших завдань державної регіональної фінансової політики є забезпечення єдиних стандартів якості життя населення на всій території України, вирівнювання економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Слід зазначити, що кожен окремих регіон має свої цілі розвитку. Тому для досягнення максимальної ефективності необхідно узгоджувати державні цілі з регіональними. Особливої уваги в цьому процесі заслуговує встановлення пріоритетів розподілу ресурсів та їх зосередження на тих видах діяльності та сферах, які дозволяють досягти найкращих результатів у найкоротші терміни та позитивно вплинути на розвиток не лише окремої сфери, а й також сусідні області.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року розробка та реалізація державної регіональної політики передбачала поєднання таких складових:

1) галузевий – підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації та диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів із пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу;

2) територіальний – досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічної нерівності через формування «точок зростання», активізація місцевої економічної ініціативи та посилення потенціалу сільських територій, забезпечення соціально-економічної єдності та

одноманітності. розвитку регіонів з метою створення рівних умов для людського розвитку;

3) адміністративний – застосування єдиних підходів до формування та реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави та регіонів, оптимізація системи організації територіальної влади [14].

Слід зазначити, що майже в кожній області є більш і менш розвинені райони та села, тому варто шукати перспективні переваги кожного регіону для його подальшого розвитку. До цих переваг належать забезпеченість природними ресурсами, розвиток інфраструктури та географічне положення регіону, які за умови ефективного управління можуть у майбутньому приносити дохід. Варто зазначити, що регіональні програми розвитку територій реалізуються за рахунок коштів місцевих бюджетів та коштів державного бюджету.

В умовах децентралізації та підвищення ролі місцевого самоврядування місцеві бюджети стають важливим інструментом забезпечення розвитку та конкурентоспроможності різних територій. Досягнення фінансової стійкості на рівні місцевих бюджетів може слугувати основою для підвищення якості життя громадян та сприяти соціально-економічному зростанню на різних рівнях управління.

На сьогодні розв'язана російською федерацією війна в Україні створила додаткові ризики для фінансової стабільності місцевих бюджетів та стала вагомим фактором, що впливає на конкурентоспроможність територій країни.

Від здатності органів місцевого самоврядування адекватно реагувати на виклики залежить їх здатність відновлювати та зміцнювати конкурентоспроможність та реалізовувати соціально-економічні проекти.

У воєнний час перед органами місцевого самоврядування постає завдання забезпечення фінансової незалежності своїх територій, підтримки життєво важливих послуг для громадян та реалізації інвестиційних проектів, враховуючи значні обмеження та непередбачуваність в умовах воєнного часу.

Ефективне функціонування місцевих бюджетів визначає можливість реалізації соціально-економічних програм на рівні окремих територій, а також здатність цих територій конкурувати на інвестиційному ринку та залучати ресурси для розвитку.

Необхідність пошуку оптимальних рішень для підвищення фінансової стабільності та конкурентоспроможності муніципальних утворень стає вирішальною для створення стабільного та конкурентоспроможного суспільства у післявоєнний період і доводить актуальність дослідження джерел формування місцевих бюджетів та оптимізації їх структури. Правильно розроблена система доходів дозволить муніципалітетам підтримувати свою інфраструктуру та соціальні ініціативи, надавати якісні послуги громадянам і забезпечувати сталість територіального розвитку в масштабах сучасної України.

Основною функцією місцевих бюджетів є фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування та реалізація соціально-економічних програм на території. Місцеві бюджети складаються з доходів і видатків, де джерелами доходів є податки, субвенції з державного бюджету та інші доходи.

Місцеві бюджети як інструмент фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування відіграють значну роль у формуванні фінансової незалежності та конкурентоспроможності територій.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки визначає пріоритетними завданнями нової регіональної політики прискорення економічного зростання регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення тощо. визначає створення умов для повернення трудових мігрантів на батьківщину.

Підвищення конкурентоспроможності територій є одним із трьох основних стратегічних завдань регіональної фінансової політики, спрямованих на досягнення окресленої мети.

Конкурентоспроможність регіонів визначається їх здатністю залучати інвестиції, розвивати економічний потенціал і конкурувати на ринку ресурсів і

робочої сили. Рівень конкурентоспроможності території залежить від різноманітних факторів, зокрема інфраструктури, бізнес-середовища, якості освіти та робочої сили, доступу до інноваційних ринків та інших чинників, які впливають на ефективність та стійкість розвитку території.

Фінансова незалежність території полягає у здатності саморозвиватися та забезпечувати власні фінансові потреби без істотної залежності від державного бюджету. На практиці фінансова незалежність реалізується через здатність органів місцевого самоврядування активно залучати фінансові ресурси, раціонально розподіляти кошти та планувати доходи і витрати для реалізації стратегічних цілей і завдань розвитку території.

Це означає, що в цьому процесі особливо важливим є вдосконалення структури дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів з урахуванням визначених рішень про бюджет напрямів бюджетної політики. Крім того, децентралізація фінансових ресурсів є стимулом для органів місцевого самоврядування більш ефективно розпоряджатися своїми доходами та визначати першочергові видатки, які потребують фінансування.

Слід зазначити, що ефективне функціонування всього інституту місцевого самоврядування залежить від рівня та якості фінансового забезпечення, фінансової самостійності та самодостатності місцевих бюджетів, які можуть бути досягнуті в умовах раціонально побудованої системи децентралізація фінансових ресурсів.

Заходи регіональної фіскальної політики реалізуються органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом встановлення податкових ставок і пільг за місцевими податками і зборами, які власне можна назвати заходами регулювання або стимулювання. При цьому необхідну для формування регіональних і територіальних бюджетних пріоритетів роль має надати визначенню методики збалансування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів.

Політика розвитку регіону повинна орієнтуватися на:

– продовження політико-адміністративних реформ;

- підвищення відвертості і підзвітності органів місцевого самоврядування;
- розвиток і формування гармонійного законодавства;
- посилення кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності управління комунальною власністю;
- активізацію фінансово-бюджетної децентралізації;
- розвиток партнерства органів місцевого самоврядування із структурами цивільного суспільства;
- розвиток муніципальної служби;
- посилення соціальної мобілізації в регіональних співтовариствах [4].

Ці заходи стимулюють органи місцевого самоврядування до активної роботи над вирішенням місцевих проблем, але також створюють ризик обмеження бюджетних можливостей об'єднаних місцевих органів влади, які не беруть на себе такого ж рівня зобов'язань, як успішні муніципалітети, для власного розвитку та просування. брати участь у розвитку місцевого бізнесу.

Тому не можна недооцінювати значення місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні регіонального розвитку, оскільки вони визначають ступінь самостійності та конкурентоспроможності регіонів країни.

В сучасних умовах розвитку економіки та реформування децентралізації пошук ефективних фінансових інструментів для забезпечення наповнення дохідної частини місцевих бюджетів стає особливо актуальним завданням, що зумовлено необхідністю забезпечення фінансової самостійності територій та їх здатність забезпечувати себе, розвиватися та задовольняти потреби громадян.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА НАПРЯМІВ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки

Аналіз доходів місцевих бюджетів з різних джерел у період 2021 – 2023 років свідчить про їх вплив на конкурентоспроможність та фінансову незалежність територій. У період з 2021 по 2022 роки відбулося зменшення доходів місцевих бюджетів, що пов'язано з економічними та фінансовими факторами, зокрема впливом місцевих податків та попередніх фінансових зобов'язань, а також кризою, спровокованою COVID 2019.

У 2021 році надходження зросли на 109,2 млрд грн порівняно з 2020 роком, що свідчить про відновлення економіки та позитивний вплив антикризових заходів. На жаль, у 2022 році через розв'язану росією війну загальні доходи місцевих бюджетів України знову впали на 25,6 млрд гривень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки, млрд грн [42]

Доходи	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення 2023 року до 2021 року, (+,-)	Відхилення 2023 року до 2021 року, (%)	Виконання річного плану у 2023 році, %
1	2	3	4	5	6	7
Доходи місцевих бюджетів	580,7	555,1	652,6	71,9	11,0	97,6

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7
Податкові надходження	346,7	393,5	434,5	87,8	20,2	102,3
Неподаткові надходження	27,2	22,0	36,5	9,3	25,4	103,3
Доходи від операцій з капіталом	3,5	2,3	3,6	0,1	2,8	114,2
Міжбюджетні трансферти	202,7	136,8	177,4	-25,3	-14,3	86,8
Закордонні трансферти	0,1	0,2	0,2	0,1	50,0	24,4

За підсумками 2023 року більшість джерел наповнення місцевих бюджетів України збільшилась.

Сегментами найбільшого ризику були доходи від органів державного управління.

Трансферти від органів державного управління також на 14,3% нижчі від запланованих, що свідчить про обмеження фінансування з боку центральних органів влади. За підсумками 2023 року спостерігається суттєве зменшення джерел наповнення місцевих бюджетів. Через всеосяжне вторгнення росії надходження від держуправління у вигляді трансфертів також були меншими за план на 86,8%.

Водночас слід зазначити, що, незважаючи на критичні обставини, податкові надходження у 2022 – 2023 роках не лише не зменшилися, а навіть зросли на 20,2% порівняно з попередніми роками. Ця тенденція склалася внаслідок підвищення податку на доходи фізичних осіб із доходів фізичних осіб, зокрема із заробітної плати військовослужбовців, що сприяло покращенню

фінансової самостійності територій та підвищенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та державної податкової служби.

Відчутною була також підтримка Європейського Союзу, іноземних урядів, донорських установ та міжнародних організацій, надходження яких до місцевих бюджетів України перевищили показники 2021 року. Зовнішня підтримка України наразі є важливою запорукою стабільності та розвитку регіонів, особливо в умовах воєнного стану.

Війна породила серйозні виклики та потребує значних ресурсів для забезпечення безпеки та гуманітарної допомоги жертвам. Надзвичайно важливу роль відіграє підтримка Європейського Союзу, донорських установ, іноземних урядів, міжнародних організацій. Це дозволяє Україні отримати необхідні ресурси для зміцнення своєї обороноздатності, гуманітарну допомогу постраждалим та економічну підтримку для забезпечення сталого розвитку в умовах конфлікту.

Аналізуючи результати наповнення місцевих бюджетів, можна побачити, що у 2023 році загальні доходи бюджетів виконано на 97,6% від плану. Важливо відзначити перевиконання плану податкових надходжень, що свідчить про ефективність збору податків та стабільність неподаткових надходжень.

Фінансова стійкість місцевих бюджетів значною мірою визначається структурою їх доходів, що є відображенням податкової та бюджетної реформ в Україні. Він визначає, з яких джерел надходять кошти для забезпечення функцій місцевого самоврядування, і впливає на конкурентоспроможність територій на ринках ресурсів і праці.

У період з 2021 по 2023 рік структура доходів місцевих бюджетів України зазнала певних змін (табл. 2.2).

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів України виявляє декілька важливих тенденцій, пов'язаних із фінансовою незалежністю та конкурентоспроможністю територій.

Таблиця 2.2

Динаміка структури доходів місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки, млрд грн [42]

Доходи	2021 рік	Питома вага, %	2022 рік	Питома вага, %	2023 рік	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Доходи місцевих бюджетів	580,7	100	555,1	100	652,6	100
Податкові надходження	346,7	59,7	393,5	70,9	434,5	66,6
Неподаткові надходження	27,2	4,7	22,0	4,0	36,5	5,6
Доходи від операцій з капіталом	3,5	0,6	2,3	0,4	3,6	0,6
Офіційні трансферти	202,8	34,9	137,0	24,7	177,6	27,2
Цільові фонди	0,5	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1

За період, що розглядається, у структурі доходів місцевих бюджетів суттєво зросла частка податкових надходжень. Наприклад, у 2021 році вони становив 59,7%, тоді як у 2023 році цей показник зріс до 66,6%. Виявлена динаміка свідчить про успішність впровадження податкових реформ та позитивний вплив цих змін на фінансову стабільність та самостійність місцевих бюджетів.

Частка неподаткових надходжень фактично не змінилася і перебувала на низькому рівні, коливаючись у межах 4-5%, що свідчить про обмежену роль цих

надходжень у фінансуванні місцевих бюджетів та необхідність розгляду методів їх збільшення.

Питома вага доходів від операцій з капіталом залишалася на низькому рівні і не перевищувала 1%. Це свідчить про низьку привабливість інвестицій у цей сектор та неефективність використання спільного майна.

Хоча частка державних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів знизилася з 34,9% у 2022 році до 27,2% у 2023 році, вона залишається значною. Тому актуальною залишається необхідність оптимізації міжбюджетних відносин та зменшення залежності місцевих бюджетів від офіційних трансфертів.

Розглянемо надходження податкових доходів місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки, їх структуру та динаміку (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка структури податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2021 – 2023 роки [42]

Складові надходжень	2021, млрд грн	Питома вага, %	2022, млрд грн	Питома вага, %	2023, млрд грн	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Податок на прибуток підприємств	9,4	2,7	13,5	3,4	15,5	3,5
ПДФО і військовий збір	196,9	56,8	245,3	62,3	289,4	66,6
Єдиний податок	39,9	11,5	47,2	12,0	55,8	12,8
Рентна плата	4,6	1,3	8,7	2,2	6,0	1,4
Акцизний податок	15,1	4,4	13,1	3,3	23,4	5,4
Екологічний податок	1,8	0,5	1,6	0,4	1,3	0,3
Туристичний збір	0,1	0,0	0,2	0,1	0,2	0,0
Податок на майно	39,5	11,4	36,8	9,4	43,8	10,1
Збір за паркування транспортних засобів	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0
Разом	346,7	100,0	393,5	100	434,5	100

З табл. 2.3 бачимо, що загальна ситуація в структурі податкових надходжень не мала значних змін. Найбільшу питому вагу надходжень за 2021 –

2023 роки місцеві бюджети отримують від податку на доходи фізичних осіб та військового збору – 66,6% у 2023 році; єдиного податку – 12,8% у 2023 році.

Питома вага податку на доходи фізичних осіб у 2023 році порівняно із 2021 роком збільшилася на 9,8 в.п. і склала 66,6% від загальної суми податкових надходжень місцевих бюджетів.

Надходження єдиного податку зросли, а їх питома вага збільшилась на 1,3 в.п. у 2023 році порівняно із 2021 роком до 12,8% загальної суми податкових надходжень у 2023 році.

Отже, загальні надходження місцевих бюджетів за статтями, що становлять власні ресурси місцевих бюджетів, зросли.

Частка акцизного податку місцевих бюджетів у 2023 році становила 5,4%, що на 1,0 в.п. більше показника 2021 року. Питома вага податку на майно становила – 10,1% у 2023 році (-1,3 в.п. по відношенню до 2021 року).

Тобто ПДФО є основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів.

Ступінь фінансової самостійності регіонів можна оцінити величиною перерозподіленого між місцевими бюджетами валового внутрішнього продукту (ВВП) та його часткою в структурі доходів зведеного бюджету країни.

Ці показники є індикаторами ступеня фінансової самостійності місцевих бюджетів і відображають економічне значення місцевих фінансів у загальній системі фінансування країни (рис. 2.1).

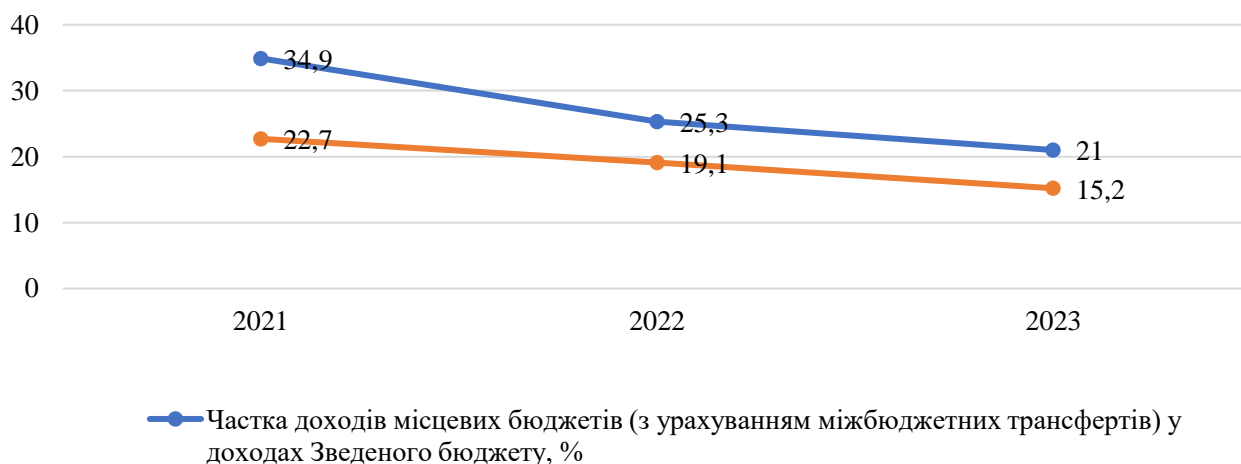

Рис. 2.1. Динаміка рівня фінансової самостійності місцевих бюджетів України, % [42]

Аналіз фінансової незалежності місцевих бюджетів показує, що запровадження нових підходів до формування місцевих бюджетів, розпочате внаслідок фінансової реформи та змін у податковому та бюджетному законодавстві, суттєво змінило структуру доходів місцевих бюджетів у період 2021 – 2023 років. Зокрема, зросла частка власних доходів місцевих бюджетів і становила близько 45-47% від загального обсягу доходів.

Водночас міжбюджетні трансферти залишалися істотною частиною фінансування місцевих бюджетів. Так, у 2023 році до місцевих бюджетів надійшло 652,6 млрд грн, з них 473,6 млрд грн – власні надходження та 177,4 млрд грн – кошти, передані з державного бюджету через міжбюджетні відносини.

Успішне забезпечення фінансової незалежності та конкурентоспроможності територій після закінчення війни потребує комплексного підходу до різних аспектів бюджетно-фінансового управління.

2.2. Аналіз регіональної фінансової політики у сфері видатків

Рівень податків у фінансових ресурсах держави відображає стан фінансової системи країни, і, як ми бачимо з початку російського вторгнення, рівень податкових надходжень впав.

Якщо ми детально проаналізуємо витрати державного та місцевих бюджетів, то побачимо реальну ситуацію зі зміною фінансової політики, яка відображена в напрямках фінансових ресурсів та відображає обставини, що склалися в країні після російського вторгнення (табл. 2.4).

Таким чином, основний тягар забезпечення потреб оборони країни лягає на державний бюджет, оскільки питома вага видатків державного бюджету спрямована на забезпечення обороноздатності країни – 2097,6 млрд грн, значна частина видатків спрямована на забезпечення громадського порядку, безпеки та

здійснення повноважень судової влади – 574,6 млрд грн, на соціальне забезпечення населення спрямовано 469,3 млрд грн, на виконання державою основних завдань – 296,1 млрд грн.

Таблиця 2.4

Склад видатків з державного та місцевих бюджетів за галузями у 2023 році, млрд грн [42]

Статті видатків бюджетів	державний	місцеві
Загальнодержавні функції	296,1	53,0
Оборона	2097,6	-
Порядок, безпека та судова влада	574,6	16,8
Економічна діяльність	134,3	112,9
Житлово-комунальне господарство	8,4	62,0
Охорона навколишнього середовища	5,2	1,2
Охорона здоров'я	179,3	38,2
Духовний та фізичний розвиток	11,8	26,7
Освіта	60,5	248,2
Соціальне забезпечення	469,3	44,9

Як видно з даних табл. 2.4 на місцеві бюджети покладено функції забезпечення навчально-виховного процесу. Обсяг цих видатків у 2023 році становив 248,2 млрд грн, що майже вчетверо перевищує держбюджет у 187,7 млрд грн.

Серед значних обсягів видатків місцевих бюджетів слід відмітити:

- загальнодержавні функції – 53,0 млрд грн;
- економічна діяльність – 112,9 млрд грн;
- житлово-комунальне господарство – 62,0 млрд грн;
- охорона здоров'я – 38,2 млрд грн;
- соціальне забезпечення – 44,9 млрд грн.

Для оцінки ефективності бюджетного механізму в Україні та виявлення проблем його функціонування необхідно проаналізувати склад та динаміку

видатків місцевих бюджетів у цілому.

Спочатку проаналізуємо виконання видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією видатків за 2021 – 2023 роки (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка видатків із місцевих бюджетів України за функціональною класифікацією за 2021 – 2023 роки [42]

Складові видаткової частини	2021, млрд грн	Питома вага, %	2022, млрд грн	Питома вага, %	2023, млрд грн	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Державне управління	47,5	9,5	46,5	9,6	53,0	8,2
Громадський порядок, безпека	1,6	0,3	11,1	2,3	16,8	2,6
Економічна діяльність	86,2	17,2	61,1	12,6	112,9	17,5
Охорона навколишнього середовища	2,8	0,6	0,5	0,1	62,0	9,6
Житлово-комунальне господарство	28,1	5,6	40,6	8,4	1,2	0,2
Охорона здоров'я	26,4	5,3	31	6,4	38,2	5,9
Духовний і фізичний розвиток	25,3	5,1	22,6	4,7	26,7	4,1
Освіта	244,3	48,8	232,3	48,0	248,2	38,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	26,5	5,3	29,2	6,0	44,9	6,9
Міжбюджетні трансферти	11,5	2,3	9,4	1,9	42,9	6,6
Всього видатків	500,2	100	484,3	100,0	646,8	100

Зокрема, частка видатків місцевих бюджетів на освіту впала з 48,8% у 2021 році до 38,4% у 2023 році, на духовний і фізичний розвиток – з 5,1% у 2021 році до 4,1% у 2023 році, житлово-комунальне господарство з 5,6% у 2021 році до 0,2% у 2023 році і на загальні державні послуги зростає з 9,5% у 2021 році до 8,2% у 2023 році. Фактично видатки місцевих бюджетів на ці три функціональні сфери зросли у номінальному виразі при падінні їх частки в реальному вираженні.

І навпаки, частка видатків місцевих бюджетів на громадський порядок, безпеку та судову владу зросла з 0,3% у 2021 році до 2,6% у 2023 році, на економічну діяльність – з 17,2% у 2021 році до 17,5% у 2023 році, на охорону навколишнього середовища – з 0,6% у 2021 році до 9,6% у 2023 році, соціальний захист та соціальне забезпечення – з 25,5% у 2018 році до 6,0% у 2022 році, охорону здоров'я – з 5,3% у 2021 році до 6,6% у 2023 році. Це пов'язано, в тому числі, з тим, що в останні роки виплати сім'ям з дітьми та субсидії фінансуються державою, а не з місцевих бюджетів. Крім того, з 2021 по 2023 роки частка видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я у загальних видатках місцевих бюджетів також зменшилася через централізоване фінансування цих видатків.

Аналіз основних видатків бюджетних програм у державному та міському бюджетах чітко показує основні завдання та виклики, які постали перед Україною в умовах повномасштабного вторгнення Росії (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Склад видатки з державного та місцевих бюджетів за бюджетними програмами у 2023 році, млрд грн

Статті видатків бюджетів за програмами	державний	місцеві
1	2	3
Обслуговування державного боргу	156,5	-
Забезпечення діяльності Збройних Сил України	857,5	-
Закупівля, модернізація та ремонт військової техніки	242,1	-
Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	48,8	-
Національна поліція України	107,1	-
Національна гвардія України	100,4	-
Служба безпеки України	27,4	-
Державна прикордонна служба України	64,1	-
Програма «Підтримка»	32,1	-
Благоустрій населених пунктів	-	20,4

Продовження табл. 2.6

1	2	3
Програма медичних гарантій	146,3	-
Загальна середня освіта за рахунок освітньої субвенції	-	86,6
Загальна середня освіта за рахунок коштів місцевих бюджетів	-	46,7
Підготовка кадрів закладами вищої освіти	29,4	-
Виплата пенсій	232,9	-
Виплата допомог, компенсацій, грошового забезпечення	63,5	-
Допомога внутрішньо переміщеним особам	53,5	-
Надання дошкільної освіти	-	40,6
Забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування	-	39,8
Пільги та житлові субсидії громадянам	33,7	-

Фінансові ресурси місцевих бюджетів, як видно з даних табл. 2.6, спрямовуються на фінансування дошкільної та загальної середньої освіти як за рахунок власних коштів, так і за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету.

Крім того, на забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування буде спрямовано 39,8 млрд грн. Крім того, 20,4 млрд грн пішли на благоустрій населених пунктів.

Натомість для забезпечення діяльності Збройних Сил України, закупівля, модернізація та ремонт військової техніки та сектору безпеки загалом, виплата допомоги внутрішньо переміщеним особам, пенсій, компенсаційна, грошова підтримка та інше здійснювалися за рахунок коштів державного бюджету України.

Міністр фінансів України С. Марченко, зазначив, що: «основним викликом перед фінансовою системою країни стало суттєве збільшення видатків на оборону та, водночас, значне зменшення податкових надходжень через війну. Тому, без фінансової підтримки міжнародних партнерів війна росії проти України триватиме довше і завдасть більших економічних збитків» [40].

Міжнародна підтримка допомогла стабілізувала фінансову систему, покрити дефіцит бюджету та збільшила впевненість уряду в тому, що, незважаючи на війну, вдасться втримати ситуацію під контролем, щоб державна фінансова система та фінансова система України функціонували безперебійно, забезпечити фінансування важливих військових, економічних і соціальних завдань і критичних видатків.

Варто зазначити, що на обслуговування державного боргу у 2023 році з державного бюджету було виділено 156,5 млрд гривень (табл. 2.6). Державний борг є суттєвою перешкодою, що впливає на стабільність фінансової системи не лише у воєнний, а й у мирний час. За цих обставин залежність держави від зовнішнього боргу стала додатковим важелем тиску на стабільність державних фінансів та фінансової системи країни загалом.

2022 – 2023 роки показали, наскільки стабільним є місцеве самоврядування, яке навіть в умовах воєнного стану може гідно протистояти всім викликам, особливо у фінансовій сфері. 2022 рік був непростим для країни, але органи місцевого самоврядування (ОМС) виявили належну підтримку не лише тероборони, Збройних сил та нацбезпеки, а й внутрішньо переміщених осіб, які потребують захисту. Організація та забезпечення наземної оборони, матеріально-технічна допомога Збройним Силам України, а також залучення допомоги іноземних партнерів – це те, що УМС зобов'язався підтримувати з самого початку ганебного вторгнення Російської Федерації, забезпечуючи при цьому постійну підтримку всіх сфер життя громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка переселених компаній, організація проживання, продовження надання послуг високого рівня).

І все це завдяки ефективно реалізованій реформі децентралізації, яка дала змогу місцевим органам влади отримати автономні, незалежні та адекватні фінансові ресурси, що відіграло важливу роль у вирішенні викликів.

Найбільше коштів з державного та місцевих бюджетів було витрачено на збройні сили, пенсії та обслуговування боргу.

Таким чином, можна констатувати, що пріоритетними напрямками видатків міського бюджету у 2021 – 2023 роках є видатки на освіту, економічну діяльність та охорону навколишнього середовища. Така структура видаткової частини місцевих бюджетів є типовою для періоду 2021 – 2023 років і свідчить як про напрями витрачання коштів місцевих бюджетів, так і про розвиток місцевої соціально-економічної інфраструктури.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Проблеми місцевих бюджетів у реалізації регіональної фінансової політики у нинішніх умовах

Нині у фінансовій політиці України існує проблема місцевих бюджетів. Невиконання місцевою владою планів відрахувань до державного бюджету становить загрозу як самій фінансовій стабілізації, так і проведенню структурних реформ.

Тягар проблем, що накопичилися, негативно впливає на розвиток регіонів. Практика формування місцевих бюджетів, що склалася, ще багато в чому недосконала і виникли значні протиріччя.

Перш за все, варто відзначити суперечність між процесами формування місцевих бюджетів та їх виконанням. Дисбаланс між дохідною та видатковою частинами бюджетів пояснюється також тим, що в сучасних умовах відбуваються два протилежні процеси: перший – це спад виробництва, що призводить до скорочення дохідної частини місцевих бюджетів через неконтрольовану оплату праці, зростання, що негативно впливає на валютно - і кредитну систему, зростає інфляція і зростають ринкові ціни; по-друге, необхідно збільшити видатки на соціальні програми, оскільки бюджетні ресурси для їх фінансування обмежені. У такій ситуації збалансування доходів і витрат бюджету і тим самим досягнення фінансової стабільності в регіонах України стає майже нездійсненним завданням.

Практичне дослідження процесу формування місцевих бюджетів показало, що місцеві органи влади на сьогодні не мають достатніх фінансових ресурсів для організації управління економікою та соціальною сферою на своєму рівні.

Це пов'язано з рядом обставин:

– висока концентрація фінансових ресурсів у державному бюджеті країни, що знижує значення регіональних і місцевих бюджетів у вирішенні життєво важливих завдань для населення;

– домінуюча роль регулюючих надходжень у структурі грошових надходжень до місцевого бюджету та незначна частка податкових платежів, що розподіляються за територіями;

– наявна практика формування місцевих бюджетів, у якій продовжує зберігатися механізм централізованого встановлення нормативів відрахувань від регулюючих надходжень, хоча вони суперечать принципам бюджетної децентралізації;

– тенденція скорочення видатків у бюджетній системі без відповідного підкріплення дохідними джерелами, що призводить до субсидування багатьох раніше збалансованих міських бюджетів.

Аналіз теорії та практики побудови бюджетних систем у країнах з ринковою економікою показує, що існуюча фінансова самостійність місцевих бюджетів має низку серйозних недоліків.

Нині проблеми самостійного функціонування місцевих бюджетів в Україні набувають такого вигляду. Недостатність коштів для фінансування розвитку місцевого самоврядування.

У бюджетній системі кожної країни місцеві органи влади повинні мати достатні фінансові ресурси для своєчасного виконання покладених на них функцій і завдань.

Формально, відповідно до законодавства України, вони наділені необхідною ресурсною базою та мають низку повноважень щодо розпорядження наявними коштами, землею та іншими об'єктами спільної власності.

Фактично фінансові можливості місцевих органів влади є суттєво обмеженими, не відповідають встановленим нормативам забезпечення соціальних гарантій та призводять до значних розривів ліквідності у виконанні місцевих бюджетів.

При цьому доходи місцевих бюджетів є найважливішим джерелом фінансування місцевого самоврядування. Фінансовий потенціал кожного окремого регіону країни виникає завдяки раціональному управлінню джерелами доходів.

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові надходження (державні податки, закріплені законом у місцевих бюджетах, місцеві податки і збори, а також відрахування від державних податків) та кошти власних коштів муніципалітету, що утворюються за рахунок діяльності муніципалітету, підприємств і організацій, що перебувають у власності місцевих органів влади та оплата послуг органів місцевого самоврядування та місцевих позик.

Співвідношення цих основних джерел у структурі місцевих фінансів визначає ступінь самостійності місцевих бюджетів.

Проте в Україні вже багато років існують проблеми з формуванням дохідної частини місцевих бюджетів, у тому числі нестача коштів місцевої влади та нестабільність надходжень. Постійна нестача фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та нестабільність джерел їх доходів стали проблемою справді загальнонаціонального значення.

Як наслідок, на місцях не вирішуються основні проблеми громадян, не забезпечується належне фінансування економічного та соціального розвитку відповідних територій, їх благоустрою, управління місцевим господарством, освітою, охороною здоров'я, стан доріг. погіршується тощо.

До негативних факторів, що впливають на динаміку надходжень до місцевих бюджетів, можна віднести падіння соціально-економічного розвитку країни, зростання безробіття, загострення інфляційних процесів та девальвацію національної валюти, які останнім часом спостерігаються в державі.

При збереженні прискореного зростання видатків на фінансування бюджетної сфери, за які відповідає місцева влада, проблема нестабільності доходів постає дуже гостро.

Через постійну нестачу ресурсів муніципалітети мають ще одну проблему – високу частку міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів. Половину доходів місцевих бюджетів становлять трансферти з державного бюджету, внаслідок чого органи місцевого самоврядування втрачають реальну здатність керувати соціально-економічним розвитком територій.

Висока дотаційність місцевих бюджетів та залежність місцевої влади від вертикального розподілу не дають можливості самостійно здійснювати бюджетний процес на місцевому рівні та посилювати централізацію бюджетних ресурсів.

Велика частка офіційних трансфертів і загальнодержавних податків у доходах місцевих бюджетів не тільки ставить місцеве самоврядування в повну залежність від дій і рішень центральної влади, а й суперечить європейським і світовим тенденціям розвитку місцевого самоврядування. Зменшується ініціатива щодо мобілізації коштів та створення власних резервів для поповнення місцевих бюджетів.

Висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів свідчить про посилення централізації бюджетних ресурсів.

В ідеалі 90-95% усіх місцевих проблем мали б вирішуватися на рівні територіальної громади, але сьогодні нічого не вдається вчасно та якісно реалізувати з однієї причини: у нас більшість ресурсів акумульована в державі бюджет.

Це свідчить про високу залежність муніципальних ресурсів від державних коштів та їх низьку автономність. Самостійність домогосподарства можлива лише за наявності достатніх джерел доходу.

Як свідчить досвід економічно розвинутих країн, частка власних доходів у бюджетах органів самоврядування має становити не менше 40 %. В Україні, натомість, спостерігається негативна тенденція до зменшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів (в останні роки цей показник не перевищує 20%) і, як наслідок, збільшення кількості дотаційних домогосподарств.

Відсутність власного стабільного доходу значно обмежує вплив місцевої влади на соціально-економічний розвиток територій.

Це створює міцнішу економічну базу в регіонах, де зосереджено більше платників податку на прибуток. Значним джерелом надходжень до місцевих бюджетів є податок на майно (його частка у доходах місцевих бюджетів у 2023 році становила 10%). Проте зростання отриманого доходу гальмується цінами на оренду, рівень яких не відповідає ринковим умовам і не змінюється тривалий час.

Отже, аналіз проблем функціонування місцевих бюджетів на базовому рівні бюджетної системи дає змогу зробити висновки щодо реалізації заходів щодо покращення умов формування місцевих бюджетів.

Перш за все, необхідно чітко розподілити повноваження щодо вирішення конкретних завдань між центральними органами влади та органами регіонального та місцевого самоврядування та поступово здійснювати перехід до децентралізації публічних фінансів.

По-друге, необхідно вдосконалити механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання. Практика показала, що такий спосіб регулювання місцевих бюджетів, як вилучення надлишкових бюджетних коштів до головного бюджету та застосування індивідуальних підходів до встановлення нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів, має багато недоліків: він не лише негативно впливає на збільшення дохідної бази місцевих бюджетів, а й позбавляє місцеву владу стимулів збільшувати свої доходи.

Сьогодні необхідно встановити обґрунтований норматив фіскальної безпеки для кожної області, району та міста з урахуванням економічного, соціального, природного та екологічного стану кожної території. Наявність таких показників дасть змогу визначити фактичний рівень фінансових ресурсів для забезпечення необхідних потреб регіонів та суттєво вдосконалити процедуру бюджетного планування.

Розв'язання цих та інших проблем, пов'язаних із формуванням і використанням місцевих бюджетів, значною мірою визначило б розширення

економічної самостійності регіонів країни. Ступінь їхньої політичної незалежності та фінансової забезпеченості суттєво впливає на формування демократичних систем ринкової економіки та підвищує шанси на успіх реформ.

3.2. Перспективні зрушення регіонального розвитку в умовах воєнних викликів

Неможливість повної реалізації прийнятої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки [5] зумовлена наявністю нових викликів, які постали перед Україною протягом останніх двох років, які суттєво впливають на ситуацію в регіонах і, як наслідок, якість життя українців у всіх регіонах країни.

Війна, яку розпочала росія, принесла великі втрати. Під контролем зловмисника досі залишається значна частина території країни. На вже звільнених територіях господарська діяльність не може здійснюватися в повному обсязі, що створює значні ризики для безпеки громадян. В результаті війни були втрачені численні промислові об'єкти, різке скорочення експортних потоків товарів і послуг, зруйновані традиційні торговельні зв'язки, значна кількість вимушених мігрантів – усі ці проблеми суттєво зачіпають не лише безпосередньо постраждалі регіони – осередок бойових дій, вони торкаються всього українського внутрішнього ринку і кожного українця зокрема. До цього додаються проблеми погіршення демографічної ситуації в більшості регіонів України та країни в цілому, відтік працездатного населення з держави, що ще більше обмежує можливості для економічного зростання окремих громад і регіонів в цілому.

Метою регіональної політики, яка є основою Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, є підвищення рівня життя населення незалежно від місця проживання в єдиній, децентралізованій,

конкурентоспроможній та демократичній Україні – розвиток і єдність, орієнтована на людей [5].

Основне завдання регіональної політики до 2027 року та реалізація її довгострокового бачення реалізуються на основі трьох стратегічних завдань:

1. Формування єдиної країни в економічному, соціальному, екологічному та просторовому вимірах.
2. Підвищення конкурентоспроможності регіонів.
3. Ефективне, орієнтоване на людей, багаторівневе управління.

Немає сумнівів і заперечень щодо актуальності цілей, визначених у Стратегії. Проте сучасні реалії вимагають, перш за все, перегляду ресурсного та організаційного забезпечення реалізації поставлених завдань, а також розуміння пріоритетних завдань відновлення та розвитку регіонів.

Згуртованість – це об'єднання зусиль різних суб'єктів територіальної громади. Формування єдиної країни потребує взаємодії уряду, організацій громадянського суспільства та приватних структур [5].

Шляхом широкого залучення та скоординованих зусиль для досягнення спільних цілей можна зміцнити соціальну структуру в громаді та досягти прогресу розвитку.

Слід визнати, що війна росії проти України сприяла активізації суспільної згуртованості на всіх рівнях та налагодженню тісного зв'язку між державними інституціями та приватними структурами, які поділяють спільні цінності та мають схожі погляди на проблему. Яскравим прикладом є масова волонтерська робота, в якій брали участь абсолютно різні верстви суспільства: державні службовці, судді, підприємці, пересічні громадяни.

Плануючи заходи щодо соціальної згуртованості громади, необхідно враховувати ситуацію в громаді. Усі спільноти різні, і те, що потрібно в одній спільноті, може не бути доступним в інший час. Тому, плануючи заходи територіального розвитку з метою соціально-економічної згуртованості, важливо розуміти потреби кожної громади та усвідомлювати організаційний, соціальний, політичний контекст.

Активні бойові дії з самого початку призвели до дестабілізації процесів регіонального розвитку: повної зупинки економіки в районах бойових дій, втрати контролю над економічним потенціалом тимчасово окупованих територій. Скоротилося виробництво основних видів продукції, особливо тих, що складають основу експортного потенціалу України.

Крім того, заблоковано порти, а отже, і більшість зовнішньої торгівлі. Руйнується маркетингова, транспортно-логістична, соціальна, інженерна інфраструктури цілих регіонів. Відбувається відтік кадрів за кордон і їх часткове переміщення на захід країни, що тимчасово викидає з активного економічного життя сотні тисяч, а то й мільйони людей.

Станом на 1 серпня 2023 року обсяг прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (у грошовому вираженні) становить 108,3 мільярда доларів. А непрямі збитки попередньо оцінюють у 128,8 мільярда доларів [40].

Довелося перебазувати значну кількість підприємств, більшість із яких зі сходу України до західних регіонів країни. Скорочення обсягів робіт також призвело до зменшення кількості працівників у компаніях.

Згідно з дослідженнями, 20% персоналу звільнено, 27% працює зі зниженою оплатою праці та 20% звільнено (більше 1 млн осіб) [10].

Водночас серйозні зміни відбуваються в бізнес-привабливості регіонів країни. Відповідно змінилися і рейтингові позиції підприємницької діяльності регіонів. Очевидно, що ситуація у північно-східних та південних регіонах, де ведуться бойові дії, погіршується, а в західних – протилежна тенденція. У Донецькій і Луганській областях війна триває вже 10 років, тому їхні позиції не дуже змінилися.

Найбільш негативно повномасштабна війна вплинула на ділову активність таких областей: Сумської, Миколаївської, Херсонської [41].

Водночас західні області демонструють значне покращення позиції привабливості: Тернопільська, Черкаська, Івано-Франківська, Рівненська [41].

До десятки регіонів, які на даний момент ведуть підприємницьку діяльність, входять [41]:

1 місце – Київ. За абсолютним показником столиця зберігає лідируючі позиції. Однак порівняння динаміки деяких показників розвитку підприємництва в Києві та Львові показує, що столиця почала втрачати домінуюче становище і інші регіони з більш привабливим бізнес-кліматом можуть успішно конкурувати з нею. Частка Києва в Україні з новозареєстрованих компаній впала з 17,5% до 16%, а, наприклад, частка Львівської області зросла з 6,5% до 10,7%.

2 місце – Львівська область (помітно зросла з 5 місця до 2).

3 місце – Київська область (посунулась з 2 місця на 3).

4 місце – Хмельницька область (посунулась з 2 місця на 4).

5 місце – Чернівецька область (піднялась з 10 місця на 5).

6 місце – Полтавська область (залишилась без змін).

7 місце – Івано-Франківська область (піднялась із 16 місця на 7).

8 місце – Тернопільська область (піднялась з 20 місця на 8).

9 місце – Черкаська область (піднялась з 18 місця на 9).

10 місце – Волинська область (піднялась з 17 місця на 10).

З топ-10 вибули такі області:

– Запорізька область (посунулась з 9 місця на 19);

– Одеська область (посунулась з 3 місця на 15);

– Харківська область (посунулась з 4 місця на 12).

Причини таких змін, географічне положення, яке вже сформувалося до 24 лютого 2022 року, місцевий бізнес-клімат, інфраструктура для підтримки підприємців та інші фактори, які вже проявилися, були серйозними факторами:

– ефективність взаємодії органів військового управління та органів місцевого самоврядування;

– інтеграція внутрішньо переміщених осіб у безпечніші громади та їхня участь в економічному розвитку;

– організація охорони на місці;

– здатність сприяти розвитку експорту;

- успішно адаптувати місцеві програми та інструменти підтримки бізнесу до сучасних умов;

- вирішення матеріально-технічних проблем тощо.

В останні місяці війни регіони України зазнали впливу таких руйнівних факторів:

- припинення діяльності малого та середнього бізнесу в районах, розташованих у зоні активних бойових дій;

- значні втрати людського потенціалу, по-перше, велика кількість загиблих внаслідок війни, по-друге, масове виселення жителів із районів, що знаходяться в зоні бойової загрози, у більш безпечні райони;

- загрози продовольчій та енергетичній безпеці країни;

- зменшення обсягів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема скорочення експорту;

- недоотримання податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Усі ці проблеми суттєво ускладнюють життя та розвиток абсолютно всіх регіонів країни, а їх вирішення безпосередньо вплине на напрямки трансформації регіонального розвитку у воєнний та повоєнний періоди. Слід мати на увазі, що регіони країни безпосередньо впливають на соціально-економічну потужність країни. Тим часом окремі регіони (переважно західні) взяли на себе основний тягар економічної стабілізації України.

Ці регіони стали осередком промислового розвитку та розміщенням багатьох стратегічних підприємств і галузей регіонального економічного сектору, по-перше, через віддаленість від активних бойових дій, по-друге, через близькість до транспортно-логістичної системи країн ЄС, яка є основним товарним потоком у зовнішній торгівлі і, по-третє, забезпечення тимчасовим житлом внутрішньо переміщених осіб.

Водночас певні економічні диспропорції регіонального розвитку вдалося більш-менш компенсувати за рахунок механізмів податкової, бюджетної та

регіональної політики, що призвело до позитивних ефектів адміністративно-фінансової децентралізації.

Крім того, з метою підтримки економіки та ведення бізнесу в умовах воєнного часу Уряд України прийняв низку законодавчих змін, які регулюють трудові відносини, господарські операції, державну податкову політику тощо. Важливу роль у підтримці регіонального підприємництва в умовах воєнного часу продовжують відігравати державні органи.

Уряд затвердив низку програм фінансової підтримки бізнесу, в тому числі:

1. «Robota – державна програма підтримки бізнесу.
2. Кредитування під 0% за програмою «5-7-9» та ін.
3. Наприкінці червня уряд запустив грантову програму для відкриття бізнесу, розвитку підприємництва та навчання.

4. Міжнародні програми надають значні субсидії українським підприємцям. Наприклад, програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» підтримує стартапи та малі та середні підприємства (МСП) для підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних ринках України. Після повномасштабного вторгнення росії Програма зосередила свої зусилля на підтримці економічної стабільності України та відновленні української економіки, яка постраждала від російської агресії.

Розвиток підприємницького потенціалу, враховуючи регіональну специфіку, вкрай необхідний не лише для підтримки та відновлення української економіки після війни, а й для збереження робочих місць та купівельної спроможності населення нашої країни в нинішніх умовах.

Реалії сьогодення ставлять перед компаніями та владою низку викликів і завдань, ключовими в яких є сприяння підприємству на територіях, де не ведуться бойові дії, та відновлення функціонування підприємств на вже звільнених від окупації територіях.

Економіка має відновити свою роботу – це запорука наповнення місцевих та державного бюджетів, збереження платоспроможності населення, зміцнення економічної стабільності регіону, створення інвестиційного клімату та

нарощування соціально-економічного потенціалу і, таким чином, згуртованість країни в ефективному опорі нападнику.

Відповідно до Стратегії на 2021 – 2027 роки, метою державної регіональної політики є: гідне життя в єдиній, децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні, яка забезпечує ефективне використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізація з метою забезпечення сталого розвитку країни. Досягнення мети спрямоване на зменшення міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії у розвитку територіальних громад та якості життя людей, створення можливостей для підвищення мобільності громадян України та формування відчуття соціальної, культурної, освітньо-економічної згуртованості країни.

Так, звісно, ситуація з веденням війни на території України призводить до різного рівня соціально-економічної стійкості в різних регіонах країни. Згідно з описаними типами зонування, потреби громад в різних зонах будуть відрізнятися.

1. Громади в тилу з низькими ризиками для порушення соціально-економічної стійкості можуть мати потребу в розвитку інфраструктури, підтримці малих підприємств та залученні інвестицій для підвищення рівня життя і підтримки розвитку.

2. Громади в зоні бойових дій та прифронтових територіях потребують першочергової допомоги у відновленні інфраструктури, соціальних послуг, житлового фонду та економіки, а також забезпечення безпеки та захисту прав людини.

3. Громади, що перебувають у звільнених від окупації територіях, можуть потребувати в програмах підтримки для відновлення економіки, соціальної інтеграції та підтримки внутрішньо переміщених осіб.

4. Громади, що перебувають в тимчасовій окупації, потребують міжнародної допомоги для забезпечення гуманітарних потреб, захисту прав людини та реструктуризації економіки після повернення контролю над територією.

Таким чином, програми регіонального управління повинні бути адаптовані до конкретних потреб громад у різних зонах конфлікту з метою забезпечення соціально-економічної стійкості, відновлення і розвитку.

Так, безперервна співпраця на всіх рівнях і встановлення тісного зв'язку між державними інститутами та приватними суб'єктами є ключовими аспектами успішного регіонального управління в умовах конфлікту та після нього. Це дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів, спрямованих на відновлення та розвиток, та підвищити ефективність заходів зі зміцнення стійкості та безпеки.

ВИСНОВКИ

Формування місцевих бюджетів є невід'ємною частиною державної фінансової політики країни. З їх допомогою місцеве самоврядування має можливість впливати на соціально-економічні відносини, формувати та перерозподіляти фінансові ресурси, необхідні для розвитку адміністративно-територіальних одиниць, забезпечувати добробут населення.

Важливими умовами забезпечення високого рівня якості системи формування місцевих бюджетів є ефективність підходів до її складових з урахуванням фінансової та інституційної архітектури, які забезпечують можливість забезпечення динамічної збалансованості та стабільності місцевих бюджетів. , відповідний економічний розвиток районів.

Планування місцевих бюджетів є динамічним процесом, який потребує постійного розвитку та адаптації до внутрішніх і зовнішніх фінансово-економічних факторів, де важливим є обсяг показників місцевих бюджетів та оптимальна структура, що визначає їх значення в забезпеченні економічного зростання.

На сьогодні актуальним є проведення ефективних змін у системі формування місцевих бюджетів з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів шляхом використання обґрунтованих методів планування їх показників.

Доцільним є вдосконалення системи моніторингу соціально-економічної ефективності видатків місцевих бюджетів за якісними та кількісними показниками, розвиток середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, а також дотримання принципу бюджетної прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування громадськості.

Світовий досвід формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання свідчить, що їх розвиток має здійснюватися з

урахуванням основних соціально-економічних завдань регіональної фінансової політики.

Ефективність місцевих бюджетів визначається рівнем розвитку місцевих фінансових інститутів, які виникають під впливом суспільних процесів, фінансово-бюджетних перетворень, системи управління державними та місцевими фінансами.

Значною тенденцією останніх десятиліть є планомірне вдосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання міських бюджетів, що сприяє підвищенню рівня фінансової самостійності місцевого самоврядування, що сприяє посиленню ефективності використання бюджетних коштів, посилення зв'язку між видатками бюджету та досягнутими результативними показниками.

Основними умовами досягнення якісного рівня формування місцевих бюджетів є збалансовані підходи до їх бюджетної архітектури, що сприяють реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Суттєвий вплив на створення належних умов для ефективної інноваційної перебудови економіки та розвитку людського потенціалу має система формування місцевих бюджетів. Побудова ефективної системи формування місцевих бюджетів передбачає використання відповідних механізмів державного фінансового контролю, які дають можливість підвищити ефективність функціонування місцевих фінансів. Інституційний підхід до розвитку системи формування муніципального бюджету полягає в розгляді її як динамічного інституту, що постійно адаптується до основних завдань регіональної фінансової політики з урахуванням екзогенних та ендогенних факторів.

Актуальним є аналіз інституційних умов і тенденцій розвитку системи формування муніципального бюджету за якісними та кількісними показниками з метою визначення ефективності управління муніципальними фінансами та оцінки фінансових результатів діяльності органів місцевого самоврядування.

Удосконалення системи формування місцевих бюджетів сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, що є необхідною умовою забезпечення стабільності та збалансованості бюджетної системи.

Важливими завданнями в умовах економічних трансформацій регіональної фінансової політики є:

- удосконалення системи формування місцевих бюджетів;
- застосування сучасних фінансово-бюджетних методів та інструментів;
- створення дієвих стимулів для забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні власної доходної бази та підвищенні їх відповідальності;
- забезпечення надходження належних доходів до місцевих бюджетів та підвищення ефективності використання наявних бюджетних ресурсів;
- удосконалення методології складання прогнозів соціально-економічного розвитку територій на середньостроковий період, що забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень щодо планування показників місцевих бюджетів, прозорість бюджетного процесу;
- формування бюджетної політики розвитку адміністративно-територіальних одиниць;
- врахування пріоритетів державної бюджетної політики та їх узгодження зі стратегією соціально-економічного розвитку країни, розширення горизонтів бюджетного планування, розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування при підвищенні їх відповідальності за досягнення поставлених завдань;
- створення належних фінансових рамок умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року № 2456-У1-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 17.04.2024).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закону України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
5. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
6. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану / Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
7. Бабич Л.М. Місцеві бюджети як провідна складова бюджетної системи України. *Вісник Національного транспортного університету*. 2013. № 28. С. 15-20.
8. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України : підручник для студ. вищ. навч. закладів. К.: Центр навчальної літератури. 2004 . 539 с.

9. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світ.*, 2023. Вип. 1(1). С. 14–20.

10. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. Ред Сторонянська І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2022. 70 с.

11. Єфремов І.І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення. *Форум права*. 2009. №1. С. 157-161.

12. Єршоменко А. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*, 2023. Вип. 57. С. 132–137.

13. Канєва Т.В., Карпенко М.Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку території. *Проблеми економіки*. 2023. Т. 55. Вип. 1. С. 185–191.6.

14. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 140 с.

15. Ковалевич Д.А. Місцеві бюджети як засіб макроекономічної стабілізації та економічного зростання. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер.: Економіка. 2011. Вип. 16. С. 58-63.

16. Ковалевич Д.А. Основні засади планування та виконання місцевих бюджетів. *Економіка*. 2013. № 21. С. 168–171.

17. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. К.: Київ, 2010. 487 с.

18. Кузнецова А.Я., Каспрук Ю.В., Кузнецов О.Ю. Економічний розвиток регіону та роль місцевих бюджетів у його забезпеченні: монографія. Київ: УБС НБУ, 2013. 174 с.

19. Ломачинська І.А., Чуркіна І.Є. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 20. С. 29–31.
20. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія. К.: Наукова думка, 2006. 432 с.
21. Луніна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 61-75.
22. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. №1. С. 21–36.
23. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. К.: КНЕУ, 1999. 164 с.
24. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 24–37.
25. Павліха Н., Цимбалюк І., Уніга О. Розвиток та регулювання ринку праці прикордонного регіону: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 223 с.
26. Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Хомюк Н.Л., Войчук М.В., Савчук А.Ю., Коломечюк В.В., Цимбалюк С.М. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514 с.
27. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2003. 523 с.
28. Піхоцька О.М. Ющик Ю.В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2022. Вип. 35. С. 25–32.
29. Полякова Ю.В. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності регіонів України: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2018. 336 с.

30. Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20-43.
31. Савчук Н.В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 325 с.
32. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. К.: Центр навч. л-ри, 2005. 560 с.
33. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стимулювання розвитку регіонів на засадах смарт-спеціалізації: бар'єри та механізми імплементації: наукова доповідь / наук.ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2021. 155 с.
34. Структурна модернізація економіки: прогностні сценарії та перспективи розвитку регіону: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М.Ф. Шарко. Херсон: ПП В.С. Вишемирський 2018. 338 с.
35. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України / наук. редактор В.С. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2018. 157 с.
36. Шматковська Т.О., Подзізей О.О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Економічний форум*. 2020. № 4. С. 77–85.
37. Черевань І. В., Бородін Б. М. Перспективні зрушення регіонального розвитку в умовах воєнних викликів. *Наукові перспективи*, 2023. № 1(31). С. 190–199.
38. Tsymbaliuk I. Assessment of business risks under conditions of war. *Rebuild Ukraine: справа всього цивілізованого світу: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 15 березня 2023 р.)*. / За заг. ред. Н. В. Павліхи. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. С. 70–73.14.
39. Федулова Л.І., Ємельяненко Л.М. Адаптація принципів нової регіональної політики ЄС в стратегічному курсі регіонального розвитку України. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/15.pdf (дата звернення: 17.04.2024).

40. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/>(дата звернення: 17.04.2024).

41. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців –аналітика. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14970> (дата звернення: 17.04.2024).

42. Державний веб-портал бюджету для громадян 2023. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2024).

43. Міністерство фінансів України. Інформація про виконання місцевих бюджетів. 2023. URL: <https://www.mof.gov.ua> (дата звернення: 17.04.2024).

3.2.

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.12.2022).

2. Л.І. Федулова, Л.М. Ємельяненко. Адаптація принципів нової регіональної політики ЄС в стратегічному курсі регіонального розвитку України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2020/15.pdf (дата звернення: 17.12.2022).

Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. Ред. Сторонянська І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

4. Полякова Ю.В. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності регіонів України: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2018. 336 с.

5. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стимулювання розвитку регіонів на засадах смарт-спеціалізації: бар'єри та механізми імплементації: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2021. 155 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

6. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України / наук. редактор В.С. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2018. 157 с.

7. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року: «Розвиток та єдність, орієнтовані на людину» в схемах та таблицях. Міністерство розвитку громад та територій, 2019. 68 с.

8. Структурна модернізація економіки: прогностні сценарії та перспективи розвитку регіону: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. М.Ф. Шарко. Херсон: ПП Вишемирський В.С. 2018. 338 с.

9. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/> (дата звернення: 24.12.2022).

10. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців –аналітика. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14970> (дата звернення: 26.12.2022)